

Ami a szövegtipológiát és műfajelméletet illeti, minden bizonnyal érdemes gondolkodni azon, hogy milyen jellegű kreatív-produktív gyakorlatok segíthetnék legeredményesebben ezek létrehozását. Az eddigi gyakorlatok elsődleges célja a szövegmegformáltság vizsgálata volt, és csupán elenyészően kis részük irányult kifejezetten tipológiai ismeretek feltárására.

A szövegszerkesztési útmutatóval kapcsolatban egy kicsit másabb a helyzet. Minden olyan gyakorlat, amely a szövegmegformáltság mélyebb megismeréséhez vezet, közvetve gyarapítja a szövegszerkesztéssel kapcsolatos *általános ismereteket* is, amik nyilván szerves részét kell hogy képezzék a szóban forgó útmutatónak. Ezeket az ismereteket azonban *kommunikációs helyzetektől való függőségükben* is elemezni (és alkalmazni tudni) kell. Itt a gyakorlatok továbbfejlesztésének az iránya kettős: egyrészt kommunikációs helyzetre vonatkozó kérdéseknek a beépítése az eddig alkalmazott típusú gyakorlatokba is, másrészt kifejezetten 'szövegalkotási' kreatív-produktív gyakorlatok kidolgozása.

Az említett témákkal kapcsolatos összefoglaló általánosítások kielégítő megfogalmazhatóságához a megfelelő alap csak kellő körültekintéssel kidolgozott gyakorlatok széles körű alkalmazása útján érhető el. Erre az alkalmazására vonatkozóan itt már jelezhetjük, hogy ennek előmozdítása érdekébe a közeljövőben elkészül egy szövegszerkesztéssel kapcsolatos szövegtani gyakorlatokat tartalmazó iskolai segédkönyv is.

2.11. Válaszok, megjegyzések az analitikus szemiotikai textológiai szövegmegközelítéssel kapcsolatos megállapításokra, kérdésekre

PETŐFI S. JÁNOS—VASS LÁSZLÓ

Az itt következő válaszok és megjegyzések elsősorban a BÓKAI ANTAL által feltett kérdésekre vonatkoznak. (A válaszokat a szerzőre és a szóban forgó szövegrészre utaló kettős aposztróffal ellátott szimbólumok tagolják).

1. Válaszok a Bókay Antal [=Bk] által feltett kérdésekre

B/1'' Mindenekelőtt szükségesnek tartjuk annak hangsúlyozását, hogy mindhárom BÓKAY által említett megközelítés mögött a befogadó áll: a *befogadó* az, aki

- (1) a szerzőre (valamint a szövegfelépítésre és a világra) vonatkozóan általa birtokolt ismeretek alapján próbál egy, *elsősorban szerzőcentrikus* értelmező interpretációt létrehozni;
- (2) a szövegfelépítésre (valamint a világra) vonatkozóan általa birtokolt ismeretek alapján próbál egy *elsősorban szövegcentrikus* értelmező interpretációt létrehozni;
- (3) saját tapasztalata (valamint a szövegfelépítésre és a világra) vonatkozóan általa birtokolt ismeretek alapján próbál egy *elsősorban befogadócentrikus* értelmező interpretációt létrehozni.

Ez a megállapítás azonban három kiegészítő megjegyzést tesz szükségessé.

A szemiotikai textológia keretében az *értelmező interpretáció* a 'szöveg formai és szemantikai megformáltságának' az elemzésére, az első fokú (betű szerinti) és a másodfokú (közvetett/szimbolikus) szövegarchitektonika meghatározására és leírására szolgál, ami csupán *egyike* a szövegekkel kapcsolatban vizsgálandó jellemzőknek.

Ennek az interpretációnak nem célja sem a szerzői intenció (a valamilyen feltevésre alapozott tényleges kommunikatív funkció) feltárása — ha ez egyáltalán kielégítő módon lehetséges —, sem az adott szöveg esztétikai, stilisztikai minősítése. Válaszainkat itt kizárólag az így definiált értelmező interpretációnak a nézőpontjából fogalmazzuk meg, és nem térünk ki a szemiotikai textológiában alkalmazott más interpretációtípusok (például az *értékelő interpretáció*) nézőpontjaira és feladataira, amik az irodalmi művek elemzésében legalább olyan fontos szerepet játszanak, mint az értelmező interpretációéi.

Az értelmező interpretáció három lehetséges fő típusának kommentálásában a zárójeles kifejezések arra utalnak, hogy ha valamelyik ismerettípus domináns is, feltételezi más ismerettípushoz tartozó ismeretek birtoklását is; kivételt képeznek a szerzőre vonatkozó ismeretek, amelyek birtoklását a (2) és (3) megközelítéstípus nem kívánja meg.

Ami a szövegcentrikus interpretációt illeti, meglehetősen problematikus egy 'elsősorban szövegcentrikus' interpretáció létrehozása is, mert a kompozicionális közép-szint *főként* nem a szövegre, hanem a világra vonatkozó ismeretek a meghatározóak.

A kérdésben említett „liberalizmus” véleményünk szerint egyrészt annak *világossá tétele* érdekében szükséges, hogy mit jelent egy-egy ismerettípus dominanciája az interpretációfolyamatban, másrészt annak *biztosítása* érdekében, hogy a befogadók (beleértve bármely oktatási szint tanulóit, hallgatóit) létrehozassanak kizárólag a saját tapasztalataikra épülő interpretációkat is, amit mi éppen olyan fontosnak tartunk, mint a 'filológiai, irodalomtörténetileg hitelesnek tartható interpretációk' létrehozását.

Azzal a kérdéssel, hogy az értelmező interpretáció egyes típusaival kapcsolatban milyen értelemben beszélhetünk 'igazságtartalom'-ról, itt nem tudunk behatóbban foglalkozni, néhány aspektusának kommentálásához azonban alább visszatérünk.

B/2'' A 'véletlenszerű befogadói pozíció' érvényesülésével kapcsolatban a szemiotikai textológiában *természetes interpretációról* beszélünk, megkülönböztetve attól az *elméleti interpretációtól*, amely egy adott elmélet alapján (annak keretében) kell hogy végbemenjen. Az elméleti értelmező interpretációban — ahogy erre a fentiekben is utaltunk — elsősorban az *alapvető szövegalkotó tényezők*, a *kompozicionális organizáció szintjei és egységei*, valamint a *világra vonatkozó ismeretek* játsszák a döntő szerepet, ezek a 'befogadói mozzanat' meghatározói. Más szóval: a szemiotikai textológia megfogalmazza, rendszerezi és explicitté teszi azokat a kérdéseket, amelyekre a szöveg megformáltság (a szövegarchitektonika) elemzése és leírása során az interpretátornak választ kell keresnie.

A 'befogadói mozzanat' pontosabb meghatározása annak eldöntéséből áll, hogy egy adott szövegvehikulum interpretációja során az interpretátornak a szemiotikai textológia 'kérdései'-re adott 'válaszai' mily mértékben 'egybehangzóak' az interpretálandó szöveg vehikulumát és az interpretáció kontextusát meghatározó tényezőkkel.

A 'befogadói mozzanat létrehozás'-ának *fejlesztése* egyrészt az értelmező interpretációval kapcsolatban felvetett szemiotikai textológiai kérdések minél pontosabb *megértésének*, másrészt a válaszok adekvátsága minél biztosabb *megítélésének* a fejlesztését jelenti.

2. Megjegyzések az irodalmi szöveggént olvasott szövegek értelmező interpretációi 'igazságtartalmá'-nak kérdéséhez

Az 'irodalmi szöveggént olvasott' minősítés azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy ilyen olvasási mód esetében az interpretátor általában szükségesnek tartja legalább egy, úgynevezett másodfokú értelmező interpretáció létrehozását. Más szóval megpróbál választ keresni arra a kérdésre, hogy adott ismeret-, feltételezés- és elvárásrendszer alapján milyen 'szimbolikus' jelentés rendelhető egy (az első fokú értelmező interpretáció eredményeként ilyen és ilyen formai-szemantikai megformáltságúnak minősített) szöveghez.

Az értelmező interpretáció két fokozata következtében az úgynevezett 'igazságtartalom' kérdése is két szinten jelentkezik.

Az *első fokú értelmező interpretáció* szintjén az interpretátor — a legáltalánosabb megfogalmazás szerint — arra a kérdésre keres választ, hogy milyennek kell lenni annak a világnak (azoknak a világoknak), amelyre (amelyekre) vonatkoztatva az adott szöveg egy adott interpretáció alapján 'igaz'-nak minősülhet. (Itt most figyelmen kívül hagyjuk azokat az 'irodalmi szöveggént olvasott/hallgatott' szövegeket, amelyek vizuális, illetőleg akusztikai megjelenési formájukkal 'hatnak', azaz amelyekkel kapcsolatban az 'igazságtartalom' kérdése nem merül fel!)

A *másodfokú értelmező interpretáció* szintjén először azokat a szövegben megjelenített tárgyakat, személyeket, állapotokat, történéseket, cselekményeket kell meghatározni az interpretátornak, amelyek véleménye szerint az adott (első fokon interpretált) szövegben másodfokú jelölő funkcióval rendelkezik(het)nek, majd ezekhez kell olyan 'jelentések'-et hozzárendelnie, amelyek alapján meg tud alkotni egy, az adott szöveget a másodfokú interpretáció szintjén 'igaz'-nak minősíteni képes világot.

A szemiotikai textológiai első és másodfokú értelmező interpretációkban az *adott szöveg vehikuluma* annyiban játszik (interszubjektív) centrális szerepet, hogy ha az interpretációk 'jellegét' nem is tudja meghatározni, többé-kevésbé ki tudja jelölni lehetőségeinek a határait. Magának az interpretációnak a jellegét végső fokon az dönti el, hogy az interpretátor egy feltételezetten a szöveg alkotójára jellemző, vagy — egyértelműen kijelentett (és vállalt) módon a rá — magára jellemző tudás-, feltételezés- és elvárásrendszerrel operál. Ilyen alapon beszélhetünk egy, a szöveg *alkotójára* vonatkoztatott és egy (esetleg attól teljes mértékben eltérő), a szöveg *interpretátorára* vonatkoztatott 'igazságtartalom'-ról — jóllehet végső soron mindkettő létrehozója egy és ugyanazon interpretátor lehet.

A szövegvehikulum szemiotikai textológiai szempontból interszubjektíve centrális szerepe miatt az eddigiekben csaknem kizárólag annak *megformáltsága* (első fokú formai-szemantikai *architektonikája*) — mint *első lépésként* minősítendő tulajdonsága — analitikus megközelítésével foglalkoztunk. Tettük ezt azért is, mert ebben a megközelítésben olyan, a hagyományos strukturalizmus célját és eszközeit meghaladó, ugyanakkor nem közvetlenül irodalmi (hermeneutikus?) jellegű interpretáció gyakorlatáról van szó, amely a szimbolikus interpretáció létrehozásáról sem kíván lemondani, sőt maximális explicitiségre törekedve, kívánja előkészíteni azt is.

Ami a másodfokú értelmező interpretációt illeti, annak gyakorlata munkáinkban eddig nem kapott akkora teret, mint amekkora minden bizonnyal kívánatos lett volna, bár arra is található példa a szemiotikai textológiai publikációkban (lásd például *Szöveg-*

tani kaleidoszkóp. A szövegmegformáltság elemző megközelítése). Ezzel az interpretációval kapcsolatban minden bizonnyal mindkét irányban hasznos lenne egy mélyreható dialógus a BERNÁTH-CSÜRI-féle 'lehetséges-világok'-megközelítés és a szemiotikai textológiai megközelítés között. (Ha ez a megbeszélés erre nem is adott lehetőséget, reméljük, előbb-utóbb létrejöhet ez is!)

3. Megjegyzések a kreatív-produktív és az analitikus szövegmegközelítés kapcsolatához

A kreatív-produktív megközelítéssel kapcsolatban állandóan hangoztattuk, hogy az az *analitikus* (a *szövegelemző*) megközelítés *előkészítője*. (Természetesen előkészítője a *szintetikus*, a *szövegalkotó* megközelítésnek is, amivel érdemben még nem foglalkoztunk, hangoztatására nem volt alkalom.) A kreatív-produktív és az analitikus megközelítés kapcsolatát eddig azonban szintén nem tárgyaltuk kellőképpen, nem mutattuk be kielégítő módon. Bár valamennyi eddig elvégzett (elvégeztetett) kreatív-produktív gyakorlat eredményének értékelése bőven tartalmaz analitikus jellegű megjegyzéseket, az eddigi analitikus elemzések csak elvétve foglalnak magukban olyan utalásokat, amelyek azt illetik, hogy az elemzendő szövegvehikulum mely aspektusára vonatkozóan célszerű kreatív-produktív előkészítő gyakorlato(ka)t végeztetni, és hogy ezeknek a gyakorlatoknak milyen jellegűeknek kell lenniük.

A 'célszerűség' és a 'jelleg', természetesen az adott *szövegvehikulum* milyenségén túl, minden esetben annak a *közösségnek* a meghatározó tulajdonságaitól (életkorától, szociokulturális kontextusától, az általa birtokolt tudás-, feltételezés- és elvárásrendszerektől stb.) is függ, amelyik ehhez a szövegvehikulumhoz értelmező interpretációt készül rendelni. Más szóval: az analitikus megközelítés *elmélete* az elemzési stratégia lépéseit csak általános szinten határozhatja meg, ezeknek *gyakorlati* végrehajtása az elemzés mindenkori kontextusának a függvénye; az elemzési gyakorlat optimális módját minden alkalommal a tanárnak, illetőleg az adott interpretátornak kell megválasztania. Ennek a megállapításnak az érvényességétől függetlenül a jövőben szándékunkban áll az analitikus és a kreatív-produktív megközelítés kapcsolatát az eddiginél nagyobb mértékben és rendszeresebben dokumentálni.